

Olstad, F. (2012). Under røde faner : om arbeideridrett og politisk idrettsetetikk. *Arbeiderhistorie*, 2011, 205-221.

Arbeidernes Idrettsforbunds
seksjon i 1. maitoget 1931.

FINN OLSTAD

Under røde faner

Om arbeideridrett og politisk idrettsetikk

«Det var nu egentlig propagandatoget jeg hadde bestemt mig for å se, tusener kjekke arbeidergutter og jenter marsjerende opover Karl Johan i strålende vårsol med måpende borgere til alle kanter.» Det var Arbeidernes Idrettsforbunds store propagandadag i Oslo, som i 1933 i likhet med tidligere år ble arrangert på Kristi Himmelfartsdag. Det var østkantstafett, demonstrasjonstog og tilstelning med taler, turnoppvisning og idrettsøvelser på Dæhlenenga som Aksel Zachariassen, tidligere leder av Arbeiderpartiets ungdomsforbund og nå redaktør av Kongsvinger Arbeiderblad, hadde kommet for å se. Det var vakkert, storslått og politisk ladet.

I teten Arbeidervernet, 50-60 mann i sine kjekke khakijakker og med det halvveis forbudte bandolær. Så følger arbeiderturnerne i flunkende hvite drakter, først kvinnene, stramme som soldater, alvorlige som selve det alvor hvorpå deres tilværelse hviler. Så forbundsstyret i civil, Trygve Lie, blid og smilende, Hofmo mysende bak sine briller. [...] I spissen for lagene et par yndige småjenter i 5-6 års alderen, så banner eller røde flagg, pyntet med vårens grønne farver, båret av muskelsterke arbeidergutter. Og så en uendelighet av arbeideridrettsungdom, hvorav de aller fleste i sine idrettsdrakter, brytere og boksere, velvoksne og faretruende, lette og smidige friidrettsmenn, fotballspillere med keeper og hansker og fotball, syklist, turnere, kvinner, barn, jenter og gutter, et stadig skiftende tog av ungdom, - sund, sterk, alvorlig ungdom som følte betydningen av den marsj de gikk.¹

Aksel Zachariassens ord var et vitnesbyrd om den begeistring og de følelser som arbeiderbevegelsens stevner og opptog kunne frambringe.

Kanskje har historikerne lagt for liten vekt på denne følelsesmessige appellen, som har hatt en tendens til å drukne i politiske diskusjoner og vedtak. Kanskje bør vi også interesse oss mer for hvordan opplevelser og følelser ble frambrakt og manipulert. Skal man nærme seg dette temaet med et friskt blikk, er det verdt å stoppe opp ved AIF - Arbeidernes Idrettsforbund - og forsøkene på å utvikle en politisk, proletarisk idrettsetetikk i bevegelsens tjeneste.

Den politiske arbeideridretten

Arbeidernes Idrettsforbund fikk en kort historie, fra stiftelsen i 1924, til det ble vedtatt sammenslått med Norges Landsforbund for Idrett i det okkuperte Norge i 1940. Den formelle samlingen i Norges Idrettsforbund skjedde i 1946. Arbeideridrettsmennene var idrettens birkebeinere, het det i Arbeideridrett, forbundets blad som kom ut i periodene 1926-30 og 1933-34. «Arbeideridretten blev grunnlagt av medlemmer og lag som det borgerlige forbund ikke ønsket å få - som truet deres privilegerte

stilling. [...] Vi har intet å lære av de borgerlige, vi har valgt vår egen vei, vår egen linje og skapt vår egen organisasjon.»² «Ungdommen tok saken i egne hender og se hvad disse hender skapte!», skrev Aksel Zachariassen begeistret.

Slik var myten om arbeideridretten. Den trivdes på solfylte propagandadager, ble bevisst utformet av Rolf Hofmo i hans pamfletter *Idrett og politikk* fra 1933 og den noe omarbeidede *Folkeidrett. Borgerlig idrett. Arbeideridrett* fra 1937, og ble

endelig opphøyd i Petter Larsens historie om Arbeidernes Idrettsforbund fra 1979: *Med AIF-stjerna på brystet*. Som myter flest var den ikke uten grunnlag i virkeligheten. Det er riktig at nye lag og medlemmer kunne ha vanskelig for å få innpass, ikke minst i Fotballforbundet. Et hovedproblem var at det ble for mange lag og medlemmer på et begrenset antall baner. Senere storheter i norsk fotball som Rosenborg og Vålerenga var blant dem som måtte vente for å komme innenfor; de ble riktignok aldri medlemmer av AIF.

Det er også riktig at de strikte amatørbestemmelsene i Norges Landsforbund for Idrett gjorde det vanskelig for vanlige arbeidsfolk å konkurrere på høyt nivå, at idrettslederne stort sett kom fra næringslivet og Forsvaret, at Landsforbundet fikk sine penger gjennom Forsvarsdepartementet og at kjente idrettsledere drev høyrepolitikk og vervet streikebrytere.³ Men hovedsaken var hele tiden politikken. Det viste seg i AIFs partipolitiske tilknytning, i forsøk på å utforme en særegen idrettspolitik og det som kanskje kan kalles en politisk idrettsetetikk. Idrett, estetikk og politikk skulle gå opp i et større hele, som riktignok aldri ble fullbyrdet.

Vi har intet å lære av de borgerlige, vi har valgt vår egen vei, vår egen linje og skapt vår egen organisasjon.

Det var langt fra alle arbeideridrettsmenn som bar AIF-stjerna på brystet. I landet som helhet, var antagelig sikkert flere arbeidere tilknyttet Landsforbundet enn i AIF. Her har medlemmer av det AIF-tilsluttede Løkken Idrettslag stilt seg opp til avfotografering med «et fotballag fra Røros».

Arbeideridrett var i bunn og grunn et politisk begrep. Det var ikke AIF som først brakte arbeiderungdommen inn på idrettsbanen. Mange arbeiderungdommer hadde vært der lenge før AIF ble til. Det er klart at det nye forbundet bidro til å trekke arbeiderungdom til idretten. Men eldre arbeiderdominerte idrettslag gikk sjelden over til AIF. Den som går igjennom noen årganger av Arbeideridrett, merker raskt nettopp dette: Fortvilelsen - og harmen - over at arbeiderne i så stor grad holdt fast på den borgerlige idrettsbevegelsen. På industristedet Raufoss, som var dominert av statens ammunisjonsfabrikk, var det for eksempel ikke aktuelt med noen overgang. «Med bakgrunn i at 95 % av medlemmene var arbeidere, var det en samlet idrettsbevegelse på Raufoss som ikke så behov for to idrettslag.» I 1935 ble det likevel stiftet et AIF-lag, etter påtrykk fra fagbevegelsen på stedet. Det var «i realiteten ingen borgerlig idrett på Raufoss, bare to 'arbeideridrettslag'». ⁴ Ikke bare på Raufoss, men også i landet som helhet var det sikkert flere arbeidere i Landsforbundet enn i AIF. Arbeiderpartiets formann Oscar Torp, som selv hadde en fortid som fotballspiller i den «borgerlige» Hafslund fotballklubb,

mente i 1935 at 80 prosent av Landsforbundets idrettsfolk i Østfold var fagorganiserte.⁵

Arbeideridrettens politiske utvikling kan gripes i tre faser. I utgangspunktet hadde de radikale og revolusjonære som i 1918 tok makten i Arbeiderpartiet, nærmest tatt avstand fra idretten. Den var en bryssom konkurrent om tid og oppmerksomhet, og den lot arbeiderungdommen bli korrumpert av samarbeid med klassefienden. I Klassekampen, den revolusjonære arbeiderungdommens avis, kunne en lese at den ungdom, «som er befængt med sportsidiotismens baciller er saagodtsom tapt for vor bevægelse». «Saa vedholdende og energisk maa vi præke vort røde evangelium, at forstandens lys endelig tændes hos dem og kommer og befrier dem fra den sump, som sportsidiotismen har trukket dem ned i.»⁶

Arbeiderpartiet var fra 1919 tilknyttet Den kommunistiske internasjonale i Moskva og forpliktet til å følge dens paroler.

Den annen fase ble innledet med Den kommunistiske internasjonales nye slagord i 1921: «Til massene!» Arbeiderpartiet var fra 1919 tilknyttet Den kommunistiske internasjonale i Moskva og forpliktet til å følge dens paroler. De nye parolene fra 1921 innebar at partiungdommen skulle gå inn for å vinne idrettsungdommen over til sin side. Vi må gå til ungdommen på de steder hvor ungdommen samles - i idrettsorganisasjonene, sa Einar Gerhardsen, som den gang var rød og revolusjonær ungdomspolitikker.⁷ Det ble dannet en idrettsopposisjon innenfor Landsforbundet, med kjente ungdomspolitikere som Zachariassen, Gerhardsen og den tidligere lovende friidrettsmannen og kommende generalsekretæren i FN, Trygve Lie. De gikk likevel inn for å arbeide innenfor idrettsbevegelsen. Noe eget idrettsforbund ble det ikke før partiet var splittet. Det skjedde i 1923, da Arbeiderpartiet forlot Den kommunistiske internasjonale. Internasjonalens tilhengere dannet Norges Kommunistiske Parti. Det var folk fra Norges Kommunistiske Ungdomsforbund som i 1924 provoserte fram dannelsen av Arbeidernes Idrettsforbund. Det nye forbundet sluttet seg straks til Den røde sportsinternasjonale (RSI) i Moskva.⁸

I flere år var det hard dragkamp mellom arbeiderpartifolk og moskvatro kommunister om ledelsen i AIF. I 1929 overtok Arbeiderpartiet for godt. Fra 1931 ble det politiske grepet strammet med Trygve Lie som formann og Rolf Hofmo som sekretær og daglig leder. Det innleder den tredje fasen i forholdet mellom sosialistisk politikk og idrett. AIF ble et underbruk av Arbeiderpartiet. Båndene til Den røde sportsinternasjonale ble brutt, selv om AIF heller ikke sluttet seg til den konkurrerende sosialistiske arbeidersportsinternasjonale (SASI), som var stiftet i 1913, ble gjenopplivet i 1920 og politisk hellet mot sosialdemokratiet.⁹ Det var nå begrepet arbeideridrett for alvor ble trukket fram, som et alternativ til «borgerlig» idrettsoppfatning. Og Rolf Hofmo var mannen

som trakk opp de ideologiske linjene og de praktiske framgangsmåtene. Allerede da var Hofmo «generalen».

Forsøk på en proletarisk idrettsideologi

Hofmo hadde sine forbilder. På denne tiden var den østerrikske arbeiderbevegelsen noe av et ideal for de norske kameratene, både ideologisk og praktisk. Det var også herfra Hofmo hentet inspirasjon til sitt idrettslige reformarbeid og fant en omhyggelig formulert ideologisk begrunnelse. Det var neppe noen tilfeldighet at han kalte sin idrettsideologiske pamflett fra 1933 for *Idrett og politikk*. Det var som et ekko av et lite skrift fra 1928, *Sport und Politik*, som ble utarbeidet av østerrikeren Julius Deutsch på oppdrag av den sosialistiske arbeidersportsinternasjonalen. Det ble noen år senere oversatt til norsk under tittelen *Sport og politikk* av Aksel Zachariassen.

Sport und Politik var ikke egentlig nyskapende. Den bygde på ulike elementer, med opphav både i og utenfor den sosialistiske arbeiderbevegelsen. Den forsøkte å smi dette sammen til en enhetlig proletarisk idrettsideologi, der det politiske, etiske og estetiske gikk opp i en høyere enhet. Utgangspunktet var det sosialistiske blikk på samfunnet: Alt har en klart definert klassekarakter. Sport var klassekamp. «Begge klasser følger - om det skjer bevisst eller ubevisst har intet å si - også i sporten sine klassemål. Derfor har en dag den fullstendige adskillelse av begge bevegelser måttet komme, og derfor vil også i fremtiden hver av dem gå sin egen vei.»¹⁰

Det var altså nødvendig å ta et oppgjør med «den borgerlige sportsutøvelse», som ble brennemerket som «inkarnasjonen av gullherredømmet, egoismen og løgnaktigheten». Borgerlig sport viste seg «i sin renkultur» ved «de store, praktfulle foranstaltninger, som sensasjonslysten er mester for».¹¹ Den var innstilt på toppytelser, artistnummer, penger og profesjonisme. «Denne atmosfære av gulltørst og kjøp av sportsmenn, av veddemål og sensasjonslyst, av knall og fall, av tvilsomme fornøielser og alkohol - det er visselig ingen luft, hvor en kultur med opadstrebbende arbeidere kunde trives.»¹² Om dette virkelig traff den store mengde av idrettfolk - arbeidere og andre - i små og store klubber og lag, var ikke gjenstand for diskusjon. Kritikken var prinsipiell og for så vidt hevet over de konkrete kjensgjerningene. Den var også et ekko av tidligere tiders sportskritikk, som man i Norge ville finne i den offisersdominerte Centralforeningen for Utbredelse af Idræt, i turnbevegelsen og i deler av den borgerlige opinion, ikke minst blant lærere, leger og intellektuelle.¹³

Politisk var den nøytrale eller «borgerlige» sporten farlig fordi den «avleder arbeiderne fra deres klasseinteresser». «Den bringer dem inn

Utgangspunktet var det sosialistiske blikk på samfunnet: Alt har en klart definert klassekarakter. Sport var klassekamp.

i den borgerlige verdens tankekrets, inn i den borgerlige morals omgivelser, og gjør dem til slutt til gladiatorer for fremmede formål, så de tilslutt står uforstående overfor sin egen klasses streben om ikke fullstendig fiendtlig.»¹⁴ Det var samme type kritikk som for eksempel sports-haterne i Klassekampen hadde bedrevet noen år tidligere.

Nå var det imidlertid tale om å bringe arbeiderne inn i sporten, ikke holde dem utenfor, for så vidt i tråd med vendingen i Den kommunistiske internasjonale i 1921. Man måtte treffe arbeiderungdommen der den fantes. «Hvor er da den ungdom som ikke kommer i de sosialistiske ungdoms- og fagforeninger? Ei, se dog på idrettsplassene! Der tumler tusener og atter tusener unge proletarer sig.» Den proletariske sportsbevegelse skulle «legge an på å vinne og opdra arbeiderungdommen».¹⁵ De skulle gjøres til gode klassekjempere og sosialister. Idretten ville gi styrke i klassekampen. Den ga kraft, vilje, energi. Arbeideridretten skulle «dyktiggjøre sine skarer for arbeidernes frihetskamp og [...] stille dem på de steder i klassefronten, som er mest truet».¹⁶ I tiden omkring 1930 innebar det også muligheten for fysiske konfrontasjoner. Revolusjonære

Den borgerlige idretten var, ifølge Julius Deutsch, individuell eller snarere individualistisk.

arbeidere trengte vern mot overgrepene fra andre, under aksjoner som streiker og fabrikkbesettelser, sa Einar Gerhardsen på landsarbeidermøtet i 1930. «I disse arbeidervern trenger man ungdom som er blitt sunde og sterke gjennom deltagelse i arbeidernes idrettsbevegelse.»¹⁷

Det trengtes også en idrettslig begrunnelse og et idrettslig program for arbeideridretten. Den borgerlige idretten var, ifølge Julius Deutsch, individuell eller snarere individualistisk («individualistisch»). «Det er dens dypeste vesen.» Arbeideridretten var motsetningen, antitesen til den borgerlige idretten. «Med den samme nødvendighet som den sport der føres og underholdes av de kapitalistiske klasser, er individualistisk, med like stor selvfølgelighet viser proletariatets sport den motsatte tendens. Arbeidersporten kan ikke være individualistisk uten å opgi sig selv, den er i sitt indre vesen kollektivistisk.»¹⁸

Konkret ble dette utmyntet i begrepet masseidrett. «Arbeidersportens mål er massenes dyktiggjørelse.» Også arbeideridretten skulle hilse gode prestasjoner og toppytelser velkommen, men hovedsaken var «massens kraftfulle virksomhet og dyktiggjørelse i kampen for store samfundsmessige mål». Nærmere bestemt innebar det tilknytning til et bestemt kropps- og stilideal. «Hvad arbeidersporten tilstreber og må tilstrebe er den almindelige harmoniske utvikling av hele legemet.»¹⁹ Det var en estetikk som tok avstand fra den faktiske utvikling av spesialiserte idrettskropper i den «borgerlige» idretten, og som sto i fortsettelsen av idealene fra Centralforeningen og turnbevegelsen og deres antikke forbilder. Samtidig knyttet den seg til en vitalistisk kroppsoppfatning,

som var typisk for tiden, og som ble en del av så vel den sosialistiske som den fascistiske oppfatning av det nye mennesket. Arbeiderkroppene skulle gjennom idretten omformes til «sunne, kraftfulle kropper», som bar bud om at en ny menneskeslekt var i ferd med å vokse fram.²⁰

Det ble viktig å skape en egen kollektiv estetikk innenfor arbeideridrettens ramme. Først og fremst kunne det skje gjennom politiske stevner som brukte idretten som uttrykksmiddel, og der idretten med forholdsvis enkle midler kunne tilskrives en spesiell mening. I *Sport og politikk* ble arbeidersportsfolkene festarrangementer trukket fram som forbilder. De «overveldende fester i Leipzig, Frankfurt, Wien og Prag - for bare å nevne de største og mest inntrykksfulle - var flammede symboler på proletarisk fremtidshåp». Bildene fra turn- og sportsfesten i Wien 1926 (i den tyske originalen) gir inntrykk av overveldende masser i enhetlig utfoldelse. Først som innmarsj i sluttet orden med faner og flagg. Deretter som masseoppvisning struttende av vitalitet og sunnhet, men i en streng ramme av koordinerte bevegelser og et harmonisk, gymnastisk uttrykk. Ideologisk trekkes linjene mellom etikk og estetikk: «De tusener, som i sine legemers harmoniske lek gir den proletariske kraft et formfullt uttrykk, smelter sammen med tilskuerne til et hele, hvilket bare kan forekomme på ekte og sanne folkefester. [...] En bevegelse som forstår å vise en saadan form, besitter uhyre dype moralske og sedelige kvaliteter, som stiller uhyre kraftkilder til den opadstrebbende arbeiderklassens disposisjon.»²¹

Det ble viktig å skape en egen kollektiv estetikk innenfor arbeideridrettens ramme.

Opptog og propagandastevner

Den estetiske dimensjonen ble innenfor AIF utmyntet gjennom opptog og festligheter. AIF-ere marsjerte som fast fortropp i spissen for 1. mai-toget i Oslo. De gjorde, ifølge Arbeiderbladets oppslag i 1927, inntrykk med sine «vakre og kledelige drakter» under bannere og røde flagg.²² På kvelden var det idrettsleker på Dæhlenenga med defilering, fellesoppvisning av turnjentene, selvstendige turnøvelser som ringer og svingstang for herrene, og til slutt konkurranser i idrettsgrener som friidrett og sykling. Mer spesielt for AIF var propagandaarrangementene, og da først og fremst den årlige propagandadagen i hovedstaden, som Aksel Zachariassen så begeistret overvar i 1933. Fra 1925 var den et fast innslag på Kristi Himmelfartsdag.

Den norske arbeideridretten så mot øst, og særlig i perioden 1924-29 da den var formelt tilknyttet Den røde sportsinternasjonale. Sovjetunionen var ennå omfattet med beundring og sympati langt utenfor de overbeviste kommunistenes rekke. Det ville være merkelig om man ikke var inspirert av de offentlige og folkelige festivalene som i årene etter revo-

lusjonen spilte en så viktig rolle i Sovjetunionen. Folkemassenes frie utfoldelse var nok en del av festen. Men her fantes også en styrende hånd som sto bak velregisserte opptog, organisert - ja, koreografert - av folk som kunne sitt fag. Folkekommissar Anatolij Lunatsjarskij påpekte i 1920 at det måtte organiseres til for å skape et virkelig estetisk inntrykk («a profound aesthetic impression»). Hvis organiserte masser marsjerer til musikk, synger unisont eller utfører gymnastikk eller dans, skrev Lunatsjarskij, så vil tilskuerne blande seg med, gå opp i en høyere enhet med de organiserte massene («merge with the organized masses»)²³. Det er tale om en dyp og sterk påvirkning, som skal gi grunnlag for enhet og fellesskap.

I Sovjetunionen ble det, særlig i forbindelse med spartakiadene - det kommunistiske svar på de olympiske leker - og den årlige «fysiske kulturs dag», utviklet nøye koreograferte, teaterlignende parader og forestillinger, der idrett og politikk ble tett sammenvevd. Slik ville partiet og staten bruke idretten i propagandaens tjeneste, på en måte som i dag framstår som en del av det totalitære systems ansikt.²⁴ Arbeideridrettens folk i Norge hadde selv opplevd og lært dette, på tilstelninger som Spartakiaden i Moskva i 1928. Marsjen rundt Kreml og gjennom byen ble «litt av et triumftog» og for Arbeideridretts medarbeidere, Thorvald

Arbeideridrettsutøvere tilsluttet det sovjetiske Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund stiller opp til avmarsj i forbindelse med den fysiske kulturs dag i Moskva 1925.

Olsen og Ola Brandstorp - «et minne for livet». Ord blir fattige i en slik stund, men det var «svinaktig pent».

Kl. litt før 11 marsjerer de tusener op i kolonner, fri idrettsfolk, skyttere, fotballspillere, tennis, cyklistar og motorcyklistar, kort sagt, alle tenkelige sportsgrener er representert. Taktfast i rekker på 6 marsjerer den ene kolonne etter den annen inn på plassen, svinger op med front mot Kreml, alt mens de underligste heiarop tordner gjennom luften. En stemning uten like og den vidunderligste blanding av draktenes farver gir det bølgende hav av mennesker et særegent utseende.²⁵

Propagandadagen kan oppfattes som et forsøk på å gjenta noe av det samme, selv om det var langt fra Moskva til Oslo. Man skulle skape begeistring i egne rekker og gjøre inntrykk på «den forståelsesløse masse». Toget skulle være «flott», troppene og draktene «vakre», og klubber som utmerket seg, ble behørig omtalt i avisa. Unge og spenstige, lett påkledd kroppar av begge kjønn ble vist fram. I alle kommentarar var det tale om samhold og politikk, ikke om kjønn og erotikk; man kan undre seg hvordan det ble opplevd av deltakerne. Det måtte være taktfast marsj i sluttede rekker, med musikk og trommer. De røde flagg spilte en hovedrolle; allerede under oppvisningen i 1925 dannet de kvinnelige turnerne en pyramide der hver av dem hadde et rødt flagg i hånda.²⁶

Høsten 1926 begynte en ny tradisjon - «et stort propaganda-stafettløp gjennom byens arbeiderstrøk». Det ble først arrangert i anledning femårsjubileet for Den røde sportsinternasjonale, men skulle bli en årvisst begivenhet. Østkantstafetten ble AIFs mest kjente masseidrettsarrangement. Dette var mer enn et trim- eller folket i form-arrangement. Inspirasjonen kom fra Tyskland, og propagandamotivet sto i forgrunnen fra første stund. Østkantstafetten ble fra 1929 flyttet til propagandadagen, Kristi Himmelfartsdag, fordi den, som det het i Arbeideridrett, «agitatorisk har overordentlig stor betydning, og fordi den absolutt vil få større tilslutning på vårparten enn på høsten». Samtidig skulle den skape blest om propagandadagen, som hittil ikke hadde hatt «den tilslutning som kunde ønskes». Konkurransmomentet var selvsagt en del av attraksjonen. Men det var også selve inntrykket av massen av idrettskroppar i bevegelse. For AIF ble det derfor et hovedmål å få størst mulig deltakelse i Østkantstafetten.²⁷

Nye metoder for propaganda

Under ledelse av Arbeidernes Opplysningsforbund, med sekretær Haakon Lie som utrettelig drivkraft, ble det fra 1934 tatt et krafttak for mer effektiv agitasjon i arbeiderbevegelsens tjeneste. I den forbindelse,

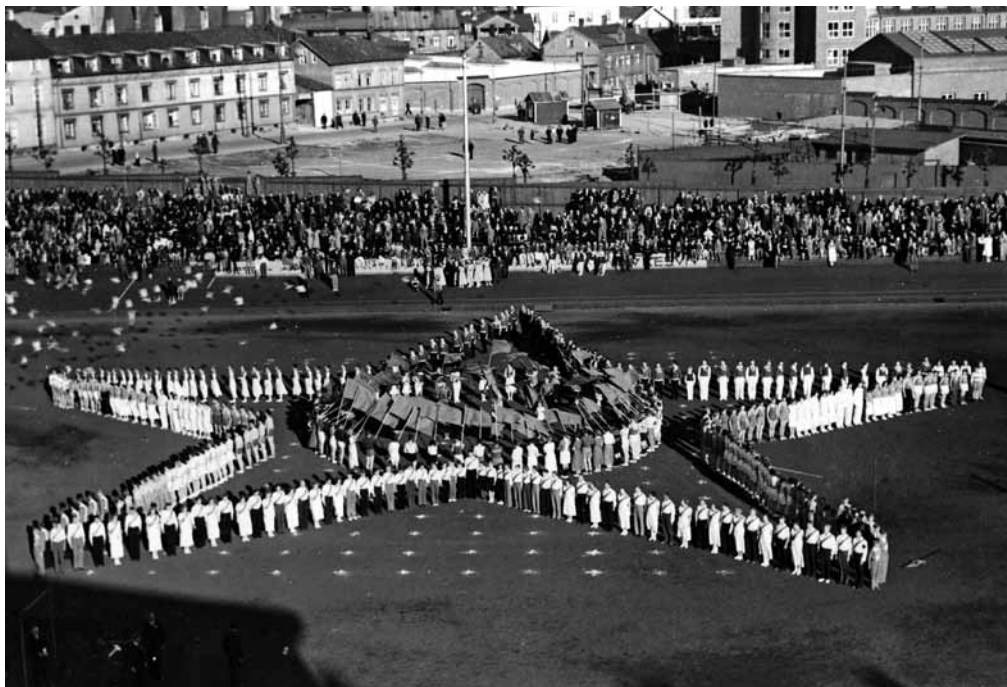
het det i Arbeideridrett, «skal man ikke overse hvilken stor betydning nettop arbeideridrettsbevegelsen kan få for gjennomførelse av de nye metoder for propaganda».²⁸ Grunnprinsippene var, som det ble slått fast i *Håndbok i agitasjon og propaganda*: «1. Trenge inn over alt. 2. Appellere til følelsene.»²⁹ Rasjonell, fornuftig argumentasjon var ikke nok; man måtte også sørge for at folk kom i «den rette følelsesmessige stemning». Her lå en inspirasjon til å videreutvikle de store demonstrasjonstogene, også for AIF, og ikke minst estetisk.

Det går et demonstrasjonstog bortover gaten. Er det en saueflokk som marsjerer fremover bak et rødt flagg, så imponerer det ingen. De folkene ser ikke svært energiske ut, tenker de som står og ser på. Og de føler ingen trang til å slutte sig til toget. Men kommer det et taktfast marsjerende demonstrasjonstog, med orden og fart, så inngyder det respekt. «De karene vet hvad de vil,» sier folk. Bæres det i spissen av toget en ti-femten røde flagg, som smelder i vinden, så er det vakkert, og folk rives med.³⁰

I Arbeideridrett ble det i 1934 gitt signaler til en mer bevisst utforming av stevner og opptog i propagandaens tjeneste. Tyskland og Tsjekkoslovakia ble trukket fram som forbilder. Det gjaldt særlig massegymnastikken, med samtidig opptreden av tusenvis av mennesker. Den måtte få helt andre dimensjoner enn for eksempel den fellesgymnastikken som var kjent fra borgerlige krets- og landsturnstevner. Da måtte man også frigjøre seg fra spesialistene, turnerne. Man måtte finne fram til enklere tabeller, slik at også friidrettsfolk og andre kunne være med og bidra til masseeffekten. Det kan ses som et skritt i denne retningen at propagandastevnet på Dæhlenenga i 1935 ble helt viet turn og gymnastikk, mens sporten forsvant fra programmet. Til gjengjeld ble det tale av statsminister Nygaardsvold, brevdueslipp, klubbanger og talekor.³¹

I det hele tatt måtte det, som det ble påpekt i Arbeideridrett i 1934, bli «mere festlighet over våre stevner», med flagg, transparenter med slagord, musikk, sang, talekor og så videre. Man måtte også tenke mer på draktene til oppvisningen, som naturligvis hadde «meget å si for helhetsinntrykket». «Enten bør de være helt ensartet av en farve som 'står' til omgivelsene eller det kan være så ordnet at så og så mange hundre av deltagerne har en farve, andre hundre har en annen farve osv, men da må farvene stå til hverandre selvsagt.» Her var mulighet for stadig nye eksperimenter. «Tenk dig tusenvis av røde hodetørkler på en linje så å si, og kontrastvirkningen ved en frem- og nedadbøining m. v.»

Flaggsvinging med store røde, såkalte stormflagg var ifølge Arbeideridrett «en annen og usedvanlig vakker form for masseopptreden». For å skape virkning måtte det skje etter musikk. Enda en form var «det vi så

Parade på Dæhlenenga idrettsplass på AIFs 10 års jubileumsdag 8. juni 1934. Daværende formann, Trygve Lie, holdt en flammende appell til de rundt 1500 fremmøtte og vektla det han mente var AIFs største mål: Å bli fellesorganisasjonen for all idrettsungdom som hører arbeiderklassen til.

smått har begynt med herhjemme og som har vakt begeistring overalt hvor det er sett. Det er dannelsen av forskjellige formasjoner, bokstaver, f. eks. A.I.F., dannelsen av A.I.F.-stjernen m. v.» Man hadde allerede forsøkt seg med å la oppmarsjen på AIFs jubileumsdag på Dæhlenenga i juni 1934 slutte i en stjerneformasjon.³²

Slikt var vakkert og virkningsfullt, men også noe mer. Det var også et utslag av tanker om «branding», som det heter på moderne reklamespråk. Haakon Lie var spesielt opptatt av dette: Symboler hadde en sterk identitetsskapende betydning, og måtte være så enkle at de «ved tilstrekkelig bruk smått om senn kan feste sig i massens bevissthet». Det Lie skrev om hammermerket, som ble innført i bevegelsen i 1934, kunne også vært skrevet om AIF-stjerna: Når merket ble brukt «over alt hvor det med fordel kan plaseres, vil det nemlig fylle sin oppgave. Så snart dets betydning har satt sig fast i massenes bevissthet, vil det straks det sees, rent uvilkårlig vende oppmerksomheten mot vår bevegelse. Det vil som elektrisiteten arbeide, når vi ellers hviler.»³³

Einar Gerhardsen nevnte i sitt bidrag til håndboka i agitasjon et annet innslag som ble tatt opp av AIF, nemlig egne avdelinger med «pyntede

Proletariatets oppvåkning og kamp ble framstilt ved masseoppvisning og talekor i tre akter.

sykkel- eller motorsykkelpatroljer, eller biler utstyrt og pyntet med inskripsjoner, flagg, blomster og lignende».³⁴ Motorsykkelkortesjen, som ble brukt som spiss i propagandatøget i Oslo, bidro også til å knytte AIF og arbeiderbevegelsen til det moderne – til tidens jag etter fart og kraft. I 1937 kjørte en lastebil med et 25 manns orkester i spissen for kortesjen, deretter «solomaskinene», sidevognmaskinene og til slutt bilene, alle pyntet med blomster og løv. «Ved ankomsten til Dæhlenengen skal

motorcyklene kjøre en runde på idrettsplassen og derefter ut igjen. I tillegg til dette vil, efter at demonstrasjonstøget har kommet inn på Dæhlenengen og plassen er blitt ryddet, motorcyklistene bli overlatt banen til defilering i formasjoner.»³⁵

Som et forbilde å strekke seg etter trakk Arbeideridrett fram en oppvisning med innlagt handling ved et stevne i Praha, der proletariatets oppvåkning og kamp ble framstilt ved masseoppvisning og talekor i tre akter. Slikt var vanskelig å få til, men kunne gi «et overveldende inntrykk».³⁶ Denne formen for politisk masse-teater var ellers kjent fra arbeiderolympiadene, som ble arrangert av den sosialistiske arbeidersportsinternasjonale i 1925 og 1931, og fra arbeidersportsfester i Tyskland. Følelsene skulle settes i sving gjennom et stort anlagt hele av lys og lyd, farger og flagg, talekor, bevegelse og handling. Ved arbeiderolympiaden i Wien i 1931 var det hele 5000 medvirkende. Sammen med 60 000 tilskuere smeltet de sammen til et kjempekor, som avsluttet med Internasjonale og fakkeltog til rådhuset.³⁷ Riktignok ble det i Arbeideridrett presisert at man ikke strebet så langt ennå, og noe virkelig nedslag av denne tradisjonen fikk vi aldri i Norge.

I det hele tatt var tankene fra 1934 om en ny vei for arbeideridretten for storslåtte til helt å kunne virkeliggjøres. Men noe ble gjort, og kan stadig ses på bilder fra AIF-stevner fra denne tiden. Det gjelder ikke minst den kjente formasjonen, der idrettfolkene dannet AIF-stjerne, slik det med stor virkning ble utført ved jubileumsstevnet i 1934. Sju hundre aktive utøvere marsjerte i «vakre drakter» inn på banen, med motorsyklister og andre syklistene i teten og dannet stjerneformasjonen. I midten var flaggborg og foreningen Frihets talekor. «I givaktstilling blev Internasjonale sunget, brakende bifall utløste stemningen, og så marsjerte idrettsmennene ut igjen.»³⁸

Det var ingen tvil om at mye av de umiddelbare impulsene kom fra fascismen og dens virkningsfulle massepropaganda, noe som ble åpent innrømmet. I håndboka for agitasjon og propaganda het det: «Kampen står om de store masser. Vinner vi ikke dem, så vinner fascistene dem. For fascistene bruker disse midler og spiller på alle følelseslivets strenger. Det må være vår oppgave nu å ta alle midler i bruk for å vinne seir.»³⁹ Samtidig var det linjer tilbake til den revolusjonære estetikken i arbeiderbevegelsen, med inspirasjon fra Sovjetunionen og Stalins propa-

gandasport.⁴⁰ Einar Gerhardsen kunne høres ut som et ekko av Lunat-sjarskij: «Opreiste og ranke, stolte av å tilhøre arbeiderbevegelsen, med troen på socialismen lysende i øinene skal deltagerne i demonstrasjons-toget virke med dragende makt på de passive i tilskuernes rekker».⁴¹

Orden og disiplin

Den estetiske dimensjonen understreker AIFs rolle som politisk, elite-drevet prosjekt innenfor idretten. AIF ble til, ikke ved spontan dannelse av idrettslag nedenfra, men ved politiske beslutninger ovenfra. Det var den politiske eliten som forsøkte å skape arbeideridretten i sitt bilde, som et bidrag til klassekampen og arbeiderbevegelsens maktovertakelse. I 1930-årene foregikk dette i Arbeiderpartiets regi, representert ved menn som Trygve Lie og Rolf Hofmo fra AIF, Einar Gerhardsen fra partiet og Haakon Lie fra Opplysningsforbundet. Idrett ble viktig fordi den ble nyttig for bevegelsen og dens ledere, for å tiltrekke seg, forme og danne proletariske klassekjempere. Parader og politiske idrettsstevner signaliserte støtte til bevegelsen og dens politikk og lederskap.⁴² Idrettens estetikk ble stilt og utformet i klassekampens tjeneste.

Det er skrevet at den symbolske motsetningen mellom orden og kaos spilte en vesentlig rolle i den sosialistiske arbeideridrettens framtoning. Den uregisserte og til dels kaotiske idrettsleken, slik den ble drevet på løkker og idrettsplasser, var nok på mange måter AIFs ryggrad, men det var ikke den som ble framført i parader og propagandaøyemed. Det var de hvite draktene og den klassiske troppsturnens orden og harmoni som ble trukket fram og synliggjort.⁴³ Om det ikke var noen diametral motsetning til den vanlige, «borgerlige» idretten, var det likevel tendenser som viste tilbake til Centralforeningens og turnbevegelsens estetikk.

Påfallende er den militaristiske disiplin og orden. Rolf Hofmo, som i likhet med Einar Gerhardsen var straffedømt for å ha oppfordret til militærnekting, kom til å lede en bevegelse som i stor grad framviste militære dyder og verdier. Den militaristiske estetikk, med sine sluttete rekker, taktfaste marsj og bevegelser på kommando, var ikke noe tilfeldig vedheng, men gikk til kjernen i arbeiderbevegelsen og dens sosiale relasjoner. Allerede Carl Jeppesen hadde i 1891 i diktet om «arbeiderhæren som kommer». Det ble sunget om å «kjempe på handlingens dag» og at «til siste kamp der gjøres klar».⁴⁴ Mange fagforenings- og partiledere, på ulike nivåer, hadde svært autoritære og militaristiske forestillinger om disiplin og orden, noe som ble gjenspeilet i kraftfulle metaforer. Det var «arbeiderhæren» som gikk til angrep på kapitalismens og borgerskapets skanser. Arbeiderne var «soldater» på marsj mot sosialismens lovede

Det var de hvite draktene og den klassiske troppsturnens orden og harmoni som ble trukket fram og synliggjort.

Fra åpningsseremonien til arbeiderolympiaden i Wien 1931. I første rekke går Julius Deutsch, daværende leder av Den sosialistiske sportsinternasjonale (SASI), og langs hele togruten står uniformerte medlemmer av hans egen paramilitære organisasjon, Republikanischer Schutzbund.

land. Massenes innordning og disiplin var kjernen i den proletariske, sosialistiske estetikk.

Det var en balansegang i dette, der den militaristiske og hierarkiske forståelsen måtte brynes mot opposisjonelle stemmer nedenfra. Kravet om disiplin måtte leve sammen med den frivillige og frihetlige deltakelsen i fagforeninger, partilag og idrettslag. Det uregisserte foreningslivet var grunnlaget og det «normale». Arbeiderhærens disiplin kunne bare påkalles ved spesielle anledninger, enten det var under propagandastevnene, under arbeidskamper eller i visjoner om det endelige oppgjør. Arbeideridrettsmennene var i hvert fall ikke mer disiplinerte enn at boikotten av borgerlige stevner var nokså mislykket, til tross for forsøk med å sette ut blokadevakter. Hvor lett var det egentlig å få idrettsfolkene i AIF til å danse etter ledernes pipe ved opptog og propagandastevner? Tallrike oppfordringer og hard innsats fra ledernes side tyder på at det ikke var uproblematisk.⁴⁵

I sin studie av norsk idrettskultur skriver Ørnulf Hodne at «den politiske aktivitet og innsatsvilje var på retur i mange AIF-lag i slutten av

mellomkrigstiden», det vil nok særlig si etter idrettsforliket i 1936. Da ble AIF anerkjent og fikk en andel i statsbidraget til idretten mot å fraskrive seg retten til å drive politisk virksomhet. AIF vokste og tok nye steg som idrettsorganisasjon, men mistet mye av sitt særpreg. Som Hodne skriver, innebar idrettsforliket et oppgjør med «sportskommunistene» i AIF, mens medlemmenes svar på utspillet ikke kan «forstås annerledes enn at det var en utbredt vilje til forsoning og til å bryte ned politiske barrierer mellom idrettsfolk». ⁴⁶ I denne situasjonen synes også den politiske estetikken å ha trådt mer i bakgrunnen. Den var sprunget ut av arbeiderbevegelsens opprørske periode, som et ledd i stormløpet mot det etablerte samfunnets bastioner, og kunne vanskelig vokse og trives i forsoningens og samfunnsansvarets tidsalder.

Noter

- 1 *Arbeideridrett* 2/1933 (15.6).
- 2 *Arbeideridrett* 6/1934 (juni), Rolf Hofmo.
- 3 Se Olstad 1987, kap. 11.
- 4 Moen 2009, s. 55–56.
- 5 Olstad 1987, s. 258. Torp som fotballspiller: Goksøyr og Olstad 2002, s. 114 og 116.
- 6 *Klassekampen* 15.9.1917 (Johan Pedersen).
- 7 Olstad 1987, s. 210.
- 8 Olstad 1987, s. 214–215. Halvorsen 2006, s. 36 ff. Den gamle historien om at AIF ble dannet som spontan reaksjon på eksklusjoner (egentlig suspensjoner) etter et brytestevne 22.–23. mars 1924, er i hvert fall ikke mer enn halve sannheten. Allerede på Norges Kommunistiske Ungdomsforbunds landsmøte 3. mars 1923 ble det vedtatt at det var «nødvendig i den nærmeste fremtid at gaa til oprettelse av et selvstændig arbeidernes idrætsforbund». Den konfidensielle resolusjonen er gjengitt i Egge og Roginskij 2006, s. 359. Se også Gonout 2002, som behandler RSIs stiftelse i 1921 og videre utvikling, og som med henvisning til tidsskriftet *Proletariersport* skriver at den norske kommunistiske ungdomsbevegelsen i 1924 grunnla en RSI-seksjon (s. 75): «Die KJI [Kommunistische Jugendinternationale] versuchte nach Kräften, zur territorialen und quantitativen Ausdähnung der roten Sportbewegung beizutragen, unter anderem auch durch Gründungen von unter Führung der kommunistischen Jugendbewegung stehenden Arbeitersportverbänden. Den bedeutendsten Erfolg erzielten die Jungkommunisten dabei in Norwegen, wo sich 1924 eine relativ mitgliederstarke RSI-Sektion gründete.»
- 9 Wheeler 1978 om SASI.
- 10 Deutsch u.å., s. 24.
- 11 Samme, s. 13–14.
- 12 Samme, s. 17.
- 13 Se Olstad 1987. Den opprinnelige Centralforeningen for Utbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug, stiftet 1861, fikk sitt nye navn som en ren idrettsorganisasjon i 1893. Den ble endelig avviklet i 1920.
- 14 Deutsch u.å., s. 17.
- 15 Samme, s. 26–27.
- 16 Samme, s. 31.

- 17 Olstad 1999, s. 116.
- 18 Deutsch u.å. hhv. s. 16 og 23. Jf. Deutsch 1928.
- 19 Samme, s. 23–24.
- 20 Deutsch 1931, s. 9: «Die gesunden kraftgeschwellten Körper der sporttreibenden Arbeiter und Arbeiterinnen lassen erkennen, dass ein neues Geschlecht heranwächst, das in seiner Ertüchtigtheit anderen Idealen folgt und folgen muss, als das Geschlecht von gestern.»
- 21 Samme, s. 25–26. Ill. i Deutsch 1928, s. 36–37.
- 22 *Arbeiderbladet* 2.5.1927.
- 23 Tolstoy 1990; Irina Bibikovas innledning og utdrag av Lunatsjarskij s. 124. Jf. Riordan 1977 og Edelman 1993 om sovjetisk idrett.
- 24 Jf. Edelman 1993, s. 37: «The massive displays and pageants that gave Soviet sport its Orwellian or totalitarian image were the wrapping rather than the package, but they were the moments at which the state most overtly intervened in the sporting process to impose meaning on that process.»
- 25 *Arbeideridrett* 33/1928 (20.8).
- 26 Se for eksempel *Arbeiderbladet* 22.5.1925 og 6.5.1932; *Arbeideridrett* 25/1927 (30.5) og 19/1929 (13.5).
- 27 Se *Arbeideridrett* 21, 22 og 23/1926 (27.9, 4.10 og 11.10), 17/1929 (29.4). Fra 1937 ble propagandadagen flyttet til nærmeste søndag og dermed skilt fra Østkantstafetten. (I 1939 ble propagandadagen utsatt til en søndag i juni.)
- 28 *Arbeideridrett* 7/1934 (juli).
- 29 Finn Moe i *Håndbok* 1934, s. 7.
- 30 Moe i samme, s. 13.
- 31 *Arbeiderbladet* 29.5.1935. Heller ikke i 1936 var sporten med på programmet. Fra 1937 ble imidlertid stevnet avsluttet med fotballkamp. Se beretninger for Oslo Arbeideridrettskrets.
- 32 I de to siste avsnitt gjengitt/sitert fra *Arbeideridrett* 12/1934 (des.), samt 7/1934 (juli). Jf. beretning for Oslo Arbeideridrettskrets 1934/35: «Avslutningen – A.I.F.-stjernen – viste oss at det lar sig gjøre for oss å arrangere masseoptrin.»
- 33 Lie: «Om bruken av hammermerket», s. 3–4, vedlegg til *Håndbok* 1934. Heller 2008 om «branding».
- 34 *Håndbok* 1934, s. 49.
- 35 *Arbeiderbladet* 4.5.1937.
- 36 *Arbeideridrett* 12/1934 (juli).
- 37 Eichberg 1977, s. 86 ff. Slagstad 1998, s. 508 tar for seg arbeiderolympiadene i 1925 og 1931 som forelegg for Berlin OL i 1936. Konklusjonen er at det var «et seremonielt slektskap mellom venstre- og høyre-radikalismens bevegelser i de virkemidler som ble mobilisert i massepropagandistisk øyemed».
- 38 *Arbeiderbladet* 10.6.1934.
- 39 Finn Moe i *Håndbok* 1934, s. 17.
- 40 Det vises til Edelman 1993, s. 37 ff., «The Early Rituals of Stalinist Sport».
- 41 Gerhardsen i *Håndbok* 1934, s. 47.
- 42 Jf. Edelman 1993, s. 42: «[...] the Physical Culture parades sought to justify the newly emerging hierarchies in Soviet society and gain public acceptance for the dominance of those who had risen to the top.»
- 43 Dette og følgende avsnitt er inspirert av Hauk 1985, s. 42 ff.
- 44 Gryn i Norden (1891), Brødre til sol og til frihet (oversatt fra tysk ca. 1920), Internasjonalen (1871).
- 45 *Arbeideridrett* 34/1929 (2.9) ang. blokadevakter. Hauk 1985 (s. 44) forteller fra det tyske arbeideturn- og sportsforbundet at sportsfolk som fotballspillere, håndballspillere og fridrettsfolk ofte måtte tvinges til å bli med i marsjeringen ved festarrangementer.
- 46 Hodne 1995, sitert hhv. fra s. 152 og s. 165.

Litteratur

- Deutsch, Julius. 1928. *Sport und Politik*. Berlin: Dietz Nachfolger.
- Deutsch, Julius. 1931. *Unter roten Fabnen! Vom Rekord- zum Massensport*. Wien: Verlag der Organisation Wien der Sozialdemokratischen Partei.
- Deutsch, Julius. U.å. *Sport og politikk*, oversatt av Aksel Zachariassen. Trykt i Haldens Arbeiderblad [1931–32?].
- Edelman, Robert. 1993. *Serious Fun. A History of Spectator Sports in the USSR*. Oxford University Press.
- Egge, Åsmund og Vadim Roginskij (red.). 2006. *Komintern og Norge. DnA-perioden 1919–1923. En dokumentasjon*. Oslo: Unipub.
- Eichberg, Henning. 1977. «Thing- Fest- und Weiheispiele in Nationalsozialismus, Arbeiterkultur und Olympismus» i Henning Eichberg m.fl. *Massenspiele. NS-Thingspiel, Arbeiterweihespiel und olympisches Zeremoniell*. Stuttgart – Bad Cannstatt: Frommann Holzboog.
- Goksøy, Matti og Finn Olstad. 2002. *Fotball! Norges Fotballforbund 100 år*. Oslo: Norges Fotballforbund.
- Gounot, André. 2002. *Die Rote Sportinternationale, 1921–1937. Kommunistische Massenpolitik im Europäischen Arbeitersport*. Münster: Lit Verlag.
- Halvorsen, Geir Ove. 2006. *Kampen om arbeideridretten. Om forholdet mellom Arbeidernes Idrettsforbund og Røde Sportsinternasjonales*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo.
- Hauk, Gerhard. 1985. «Kollektive Symbole, Mythen und Körperbilder in Filmen und Festen der Arbeiterkultur und Sportbewegung» i Hans Joachim Teichler (red.). *Arbeiterkultur und Arbeitersport*. Clausthal-Zellerfeld: DVS.
- Heller, Steven. 2008. *Iron Fists: Branding in the 20th Century Totalitarian State*. London: Phaidon.
- Hodne, Ørnulf. 1995. *Idrett og fritid. En mellomkrigsstudie i norsk idrettskultur*. Oslo: Novus.
- Hofmo, Rolf. 1933. *Idrett og politikk*. Oslo: Det norske Arbeiderparti.
- Hofmo, Rolf. 1937. *Folkeidrett. Borgerlig idrett. Arbeideridrett*. Oslo: Det norske Arbeiderparti.
- Håndbok i agitasjon og propaganda*. 1934. Oslo: Arbeidernes Opplysningsforbund.
- Larsen, Petter. 1979. *Med AIF-stjerna på brystet. Glimt fra norsk arbeideridrett*. Oslo: Tiden.
- Moen, Kai Erik. 2009. *Raufoss! Fotball og fabrikk. En historisk undersøkelse om dannelsen og utviklingen av en fotballklubb på industristedet Raufoss frem til 1980*. Masteroppgave i idrettsvitenskap ved Norges idrettshøgskole.
- Olstad, Finn. 1987. *Norsk idretts historie. Bd. 1. Forsvar, sport, klassekamp 1861-1939*. Oslo: Aschehoug.
- Olstad, Finn. 1999. *Einar Gerhardsen – en politisk biografi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Riordan, James. 1977. *Sport in Soviet Society. Development of Sport and Physical Education in Russia and the USSR*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Slagstad, Rune. 2008. *(Sporten). En idéhistorisk studie*. Oslo: Pax.
- Tolstoy, Vladimir, Irina Bibikova og Catherine Cook. 1990. *Street Art of the Revolution. Festivals and Celebrations in Russia 1918-33*. London: Thames and Hudson.
- Wheeler, Robert F. 1978. «Organized Sport and Organized Labour: The Workers' Sports Movement» i *Journal of Contemporary History* 2/1978.